

II

**PORVARILLISEN KIRJALLISUUDEN
ARVOSTELEVAA ERITTELYÄ
JA YLEISTEN AGRAARITILASTO-
TIETOJEN ANALYSOINTIA**

Vv. 1900—1903

ARVOSTELEVIA HUOMAUTUKSIA S. BULGAKOVIN
KIRJASTA "KAPITALISMI JA MAANVILJELYS",
I ja II OSA, JULK. v. 1900⁵⁷

Bulgakov

1. "*Tekijältä*" "yritys luoda kapitalismin yleisestä kehityksestä johtuva agraariolojen kehitystä koskeva teoria (?)."
— "orjallisesti riippuvainen aineistosta"...
1. I luku, 1. §: "Maan vähenevän hedelmällisyyden laki"...
2. Huomautus: "Teollisuudessa ihminen hallitsee (!?) luonnonvoimia", mutta maanviljelyksessä *mukautuu* (?)
13. Huomautus. Marx kiistää tämän lain, mutta hyväksyy Ricardon korkoteorian, joka rakentuu tämän lain pohjalle (??). (III, 2, 277?)⁵⁸
16. "Toimeentulovaikeuksien kasvu"...
17. — "Ilmeinen totuus", jonka toteaminen riittää (?)
— joskin agraarinen edistys lakkauttaa tilapäisesti tämän lain tendenssin.
18. Vähenevän hedelmällisyyden laki on *merkitykseltään universaalinen* — *sosiaalinen kysymys liittyy siihen oleellisesti*.
20. *Agraarikriisi* — maan vähenevän hedelmällisyyden lain suoranainen seuraus (?)
21. Maanviljelyksessä ihminen on luonnonlakien "orja", teollisuudessa herra ("oleellinen ero").
25. Maanviljelys ei saa sitä hyötyä kooperaatiosta, mikä viimeksi mainitulle on ominaista.

- 26—27. Marxin epäonnistunut esimerkki (kooperaatiosta)...
- 29—30. "Ei voida soveltaa lainkaan maanviljelykseen"
 ($\text{laki} \ll \frac{v}{c}$) [Skvortsov] idem 52.
31. puhuu joutavia tärkeän näköisenä — koneista...
32. "Law of diminishing returns, *yksityistapaus*" — työn $\gg$ * maanviljelyksen voimaperäistyessä.
34. "Luonnon despoottisuus"... työ $\ll$ tuottavuuttaan...
35. "Alhaiseen työpalkkaan perustuva taloudenhoito"... "korkeaan työpalkkaan perustuva taloudenhoito ei sovi maanviljelykseen."
37. Maatalouteen kelpaa jokainen: venäläinen ei $<$ englantilaista.
38. — ..."vaikka kentaurit"... Contra II 433
43. *Maatalouskone* ei vallankumouksellista tuotantoa, ei tee työtä varmaksi eikä täsmälliseksi... luontoäidin käsissä... (Fraasi!)
44. Kone ei voi tehdä työläisestä lisäketttä.
45. ..."aura pysähtyy kyntäjän vapaasta tahdosta"... (sic!!)
46. "Koneen merkitys ei ole poikkeuksellinen" (pötyä ja vääristelyä).
48. "Olen kyllin vapaa siitä marxilaisesta ennakkoluulosta", että jokainen kone tietää edistystä..... Toisinaan maatalouskoneet ovat taantumuksellisia (!!)
49. "Naiivia" amerikkalaisten ja eurooppalaisten maatalouskoneiden vertailua.
50. Maanviljelyksen kehittyminen kaventaa koneiden käyttöalaa...
51. "Teknillisesti on samantekevää", onko työ käsi- vai konetyötä.
- 51 ja 52. *Puimakoneen hyödyllisyys on epäilyttävä* (!!)...
55. Vehnäsestä ette erota, mikä sen on tuottanut... luontoäiti on noita eroavuuksia korkeammalla...
- 59—60. Pientalouskin käyttää koneita: vuokraa!

* — maan vähenevän hedelmällisyyden laki, *yksityistapaus* — työn lisääntyminen, kasvaminen. *Toim.*

64. Maanviljelyksessä on kaksi valtointa voimaa, jotka eivät ole ihmisen valvonnassa: luonnonvoimat (!!) ja sosiaaliset voimat (!!)
67. Backhaus tervehtii työnjakoa maanviljelyksessä (Bulgakov — vastaan).
-
76. Ratkaiseva instanssi — tietoteoria (arvokysymyksessä).
82. Viljan hintaa *ei* määrää viimeinen työn- ja pääomansijoitus, vaan keskimääräinen.
87. Marx ei lisää nil* Ricardoon (differentiaalikorosta)
 — absoluuttinen korko —
 differentiaalikoron erikoistapaus.
90. "Maan tuotantovoimien rajoittuneisuus"
92. "Viljalla ei ole arvoa" (!)
- 95—96. Marxin *epäonnistunut* vesiputousesimerkki — Marxin "fetishismi"... (idem 105)
98. maanviljelyspääoma ei sisälly voiton suhdelluvun määritelmään.
104. petitio principii ** = *absoluuttinen korko*...
105. Korko "ei ole aineellinen esine", vaan "*käsité*".
106. Arvo-käsité — "*ilmasilta*" (?)
107. Marxin korkoteoria — epäselvä, ristiriitainen, ei mitään uutta etc.
111. "Omaa tietä kulkien", "omin voimin" ("eivät ole löytäneet aineellista korko-määritelmää").
113. Korko ei ole Mehrwert ***, — se maksetaan *ei maanviljely* styöstä.
 (Bulgakov on unohtanut koron historian)...
116. Brentanon "suurenmoinen" Agrarpolitik...
120. "Englantilaista korkoa" ei ole muissa maissa.
 — Maatalousvoitto jaetaan maanomistajan, farmarin ja työmiehen kesken.
 { kumoaa itse väitteensä }
125. Korko (tilanherran taloudessa) — ei englantilaisessa??

* — mitään. *Toim.*

** — todistettavan perustelu vetoamalla epävarmaan perusteeseen. *Toim.*

*** — lisäarvo. *Toim.*

131. "Englannissa vilja on kalliimpaa kuin mannermaalla" (?).
139. "Mystillinen keskittymislaki" — "marxilainen ennakkoluulo"
... "Hertzin mainio teos"...
142. "Talonpoikaistalous ei aiokaan tuhoutua"...
143. Marx contra Marx: dualismi — poliitikko ja tutkija.
- 146—147. Marx "hämää" — kulttuurin kehityslain mukaan musikan vaatimukset kasvavat...
148. Bulgakov itse vertaa vakinaisesti talonpoikaa ja *pääomaa*...
154. Talonpoikaistalous "on yhteiskunnalle kaikkein edullisin".

176. Hasbach: pienomistajan "työteliäisyys ja säänteliäisyys".
214. "Esikapitalistinen liikaväestö"...
- 237—238. Englannin maanviljelyksen edistys vuosina 1846—1877.
239. Suurtalouksien > kasvu
... "ei ole pien- ja suurtuotannon välisen taistelun tulosta"??...
- 239—240. Koska talous on pantu kapitalistiselle pohjalle, niin on kiistatonta, että tietyissä puitteissa suurtalous on pientalouden yläpuolella (!!! NB !!)
- 242—243. *Keskittymistendenssi* vv. 1851—1861—1871 aina v. 1880 saakka... Englannissa...
246. Kilpailun ruoska on jännittänyt koko tuotantotaidon äärimmilleen... mutta se ei ole kumonnut law of diminishing returns...
251. Laiduntalouden vallitessa pääoma l pinta-alayksikköä kohti kasvaa (käyttää pääomaa > tehokkaasti)...
252. Maatalouskoneiden määrällinen kasvu

1855 — 1861 — 1871 — 1880

55   236

1 205   2 160   4 222⁵⁹

252. Maataloustyöläisten väheneminen...
vv. 1851—1871 (ja 1881—1891)..

255. Millä on selitettävissä? *Liikaväestö edellisellä kaudella.*
 (+ ja maapalstojen yhteenliittäminen)
 (+ ja maatalouskoneiden käyttöönotto) (!!)
260. Marxin (ja *Hasbachin*) mielestä se vahvistaa keskittymislain, sen, että $\frac{c}{v}$ kasvaa. (Bulgakov vastaan!)
262. Englannin väestö elinkeinojen mukaan vv. 1851—1881.
268. *Kriisin perussy* — law of diminishing returns laki...
273. Tuottoisuus Englannissa eekkeriä kohti ei $\ll$. — Maitotalous, puutarhaviljely etc. *kehittyy*.
279. Kaikkein $>$ on kärsinyt korko (kriisistä)...
293. Työläisen palkka ja elintaso *kohoavat*...
301. Maataloustyöläisten liike ei ole milloinkaan ollut luonteeltaan sosialistista.
- 303: "maanviljelyksessä suurtalous ei johda positiivisiin sosiaalisiin seurauksiin" (maaloustyöläisten ammatillista liikettä ei ole alkuunsaakaan) (?).
306. Pikkufarmarit $<$ vakaita.
- 308—309. Farmien ja maa-alojen jakautuminen Englannissa 1880—1885—1895.
311. Kriisi painoi raskaimmin *pienisäntiä*...
312. *Engelsin "fantastinen konstruktio"*.
- 313: 19. vuosisadan alussa tuhoutui paljon pienisäntiä... }
316. Yeomanien * asema *kurjempi kuin työläisten*...
- 318—319. *Pienisännät* kärsivät $>$, heidän asemansa
- 320—321. huonompi kuin työläisten, hirveän *raskasta*...
325. Pyritään luomaan pientalonpoikaisto. Small Holdings Act⁶⁰ 1892—
- 328 ja 331. Small Holdings Actia ei sovellettu laajasti Small Holdings Actilla ei ollut käytännöllistä merkitystä.
333. Bulgakovin johtopäätökset: pientalouksien $>$ tuhoutuminen *ei todista* (!!!) niiden olevan elinkyvyttömiä... (!!)

* — maanviljelijäin. Toim.

338. "Loppuyhteenvedo" — *talonpoikaiston* uudelleen muodostuminen. "Tuomio kapitalistiselle maanviljelysorganisaatiolle."

II*.

12. IX vuosisadalta XIX vuosisadan $\frac{1}{3}$ saakka oli vallalla kolmivuoroviljelys.
17. Instit⁶¹ vähenevät...
30. "Kommunistinen Manifesti" kuvaa todellisuutta *väärin* ("ennustelu").
41. 40-luvun Preussi — *yleinen liikaväestö*.
44. Saksan maanviljelyksen edistys vv. 1800—1850 ($>$ kuin 1 000 vuodessa) ??... "suoranainen seuraus väestön kasvusta" ja "luontoistuotteiden käytöstä"
45. Talonpoikain vapauttaminen — kapitalistisen maanviljelyksen perusta.
46. Maanviljelyksen edistys tulee ilmi pääasiallisesti *suurtalouksissa* (s.o. *vaihdantatalouksissa*).
49. 30-luvun kriisi — kapitalismin koetus.
50. *Pientalous on tuhon oma...*
56. *Suurtaloudet kasvavat nopeammin kuin pientaloudet.*
57. Vv. 1852 ja 1858. Talouksien ja maan jakautuminen.
62. Suuri joukko pientalouksia tuhoutui... (vuodesta 1802)
63. "Suurtalouden kukoistus" (viinanpoltto)...
76. Maan tuottavuuden kasvu ja teknillinen edistys — — — pääasiallisesti *suurtaloudessa...* ("todennäköisesti")
79. Maataloudessa parannusta $\frac{1}{4}$ vuosisataa — nil maatyöläisille.
80. ..."*kohtalokas erikoisuus*": ei ole korkeaan työpalkkaan perustuvaa taloudenhoitoa
89. Vuokramaksun *kasvu* 1849—1869—1898...
- 89—90. Kriisin rasittavuuden tunki ensimmäiseksi talonpoikaistalous. Kohta selvisi, että kriisi oli tuhoisin *suurtaloudelle*.

* Jäsenneltävän kirjan II osa. *Toim.*

103. Höyrypuimakone tuotti työläisille epäilemättä vahinkoa. Siihen viittaa myös Goltz, rajoittaminen on *utopiaa*.
102. *Instien määrä* << vapaisiin työläisiin verraten.
104. Työläiset *katsovat paremmaksi* > vapaan aseman.
103. "Työläisten vanhan aseman kapitalistinen reorganisaatio" !!.
105. Maata omaavien palkkatyöläisten luominen on *utopiaa*. Vrt. II 255.
106. Kaikkien maataloustyöläisten ihanne — oma talous...
106. *Instien* väheneminen. 1882—1895. || NB
 maata omaavien työläisten määrä — ||
 " omaamattomien " " + ||
106. Maataloutta *sivutyönään* harjoittavien henkilöiden (maataloustyöläisten) määrän kasvu...
114. Maatalouskoneiden määrä 1882 ja 1895 kategorioittain.
- 116—117. Talouksia, joilla on yhteys teollisiin yrityksiin... (mielenkiintoisia, mutta epäselviä tietoja)...
117. "Kriisi *ei ole riistänyt* taloudelta edistymismahdollisuutta."
115. Suurtalous käyttää pääomaa aina tehokkaammin kuin pientalous ja *luonnollisesti* antaa etusijan mekaanisille tuotannon tekijöille elolliseen voimaan verrattuna (!).. ((mielenkiintoista on suurtalouden yllöitten heikkeneminen!))
- 115—116. "Viittaus, että koneet korvaavat työläisen, ei pidä lainkaan paikkaansa."
116. Edellä esitetyn perusteella suurtalouden asema on *kriittinen* (!)..
118. *Suurtuotannon täytyy kehittyä edelleen voidakseen säilyä*: tuloja vain niissä talouksissa, jotka ovat tekniikan tasalla.
119. Pientalouksien oloissa maan hinnat ovat *korkeammat* — ergo *suurtalous luovuttaa paikkaa pientaloudelle*.
119. Tendenssi: suurtalouden hajaantuminen pientaloudeksi... ja onneksi olkoon!!

120. Vuosien 1882 ja 1895 tilastot: *suurtalouden syrjäyttäminen ja melko huomattavassa mitassa*. (!!?)
126. Keskisuuri talonpoikaistalous on voimistunut palstatilojen ja suurतालouden (5—20 ha) kustannuksella.
126. *Latifundiumien* kasvu — rappeutumisen merkki (sillä voimaperäistymisen tulee johtaa pirstoutumiseen!!!)..
127. Maataloudessa palvelevien toimihenkilöiden (?) lisääntyminen (?).
131. Maataloustuotannon, *erikoisesti juurikasvi-* NB ja *sokerijuurikasviljelysten*, kasvu
- 132—133. Preussin maanviljelys kehittyi, entä maalaisväestö? $\mp + 4.5^0/0$ (135)
133. "*Alituista raadantaa ja jopa työn haaskausta omassa taloudessa*" (NB)
135. Koneiden lisääntyminen *ei ainoastaan* suurतालoudessa, vaan myös keskisuudessa.
135. Keinotekoisien lannoitteiden käytön kasvu (huomautus).
- 135—136. Kuinka on mahdollista edistys hintojen las-
kiessa? (vastoin normaaleja oloja *)...
136. Saksa saa kiittää nykyisestä edistyksensä en-
nen kaikkea *talonpoikaistaloutta*... (!!)...
138. Poliitikko: *vankan* talonpoikaiston luominen
("Saksan sosialidemokratian täytyy osallistua"!!) "*Mahdollisuus perustaa itsenäinen talous*"...
141. Ei voida kiistää *viljatullien* tervehdyttävää vaikutusta
143. — "*tulleja ei voida ehdottomasti tuomita*".
144. *Goltz* on oikeassa: sekä työläiset (!!)
145. ..."kompromissi" — ainoa tie.
148. Suurतालouden teknillinen edistys on varsin epä-
||lyttävää, se on suorittanut historiallisen tehtä-
vänsä (!)

---

* Käsikirjoituksessa ei ole sanaa "oloja", sen on lisännyt toimitus ajatuksen mukaisesti. *Toim.*

159. Ranska 18. vuosisadan lopulla — ”*luontois-
taloudessa liikaväestöä*”.
168. Kaupunkilais- ja teollisuusväestön kasvu Rans-
kassa
171. *Suurtalouden maa-ala on 19. vuosisadalla laa-
jentunut 18. verrattuna....*
- 172—173. Côtes foncières * jako v. 1884 (2-laisia tietoja).
- 173—174. Ranskan talonpojan velkaantuneisuutta koskeva
|| Marxin väittäjä (1850) — ”*pelkkää fantasiaa*”
|| (”ennakkoluulosta johtuvaa”).
174. >> *côtes määrä*
| Contra Souchon, p. 87, vuodesta 83 << **
176. ”Talonpoikaisto on jakautunut proletariaatiksi
ja pienomistajiksi” (vallankumouksen jälkeen).
179. ”*Vähän käsiä*” = isännät *katsovat maksun kal-
liiksi* (Vicomte d’Avenel).
181. Edistuksen liikkeelle paneva voima Ranskassa —
markkinat. Mikä luokka? (? *suurkapita-
listit + omistajatalonpojat*).
185. Ranskassa lisääntyy erikoisesti *juurikasvien vil-
jelysalä* ja karjan määrä.
187. Maalaisväestö 1882 ja 1892.
188. *Farmijako* 1882 ja 1892.
190. Johtopäätös — ”*talonpoikaistalouksien lujittu-
minen*” ja — ”*latifundiaarinen rappeutu-
minen*” (!)
191. ”Ratkiviisaat tilastotieteilijät” selittävät alle
1 ha omaavien talouksien >> työläisten lisään-
tymisellä. *Contra*: näissä departementeissa >
talonpoikaistalouksia.
193. *Talouksia vähemmän kuin palstoja*. ”*Tieten-
? (!) kään ei ole* perusteita olettaa, että yksiin käsiin
kokoontuu paljon suurtiloja.... *niitä on vain*
2 1/2 0/0”
193. Viininviljelyksessä < 1 ha voi viedä *kaiken*
työajan.
194. *Isännöitsijäin johtamien (selvästi kapitalistis-
ten) talouksien määrän kasvu*
Maanviljelijäpäiväläisten määrän väheneminen.

* — kyseisen kommuunin (kyläyhteisö Ranskassa) alueella sijaitseva maa-
palsta, joka on yhden henkilön omaisuutta. *Toim.*

** Ks. tätä osaa, s. 152. *Toim.*

195. — "fantastisen väitteen" kumoaminen.
195. *Vuokrausten ("epäilemättä pienten") lisääntyminen?*
196. Maataloustyöläisten määrän supistuminen.
207. Ranskalainen maalaistyöläinen *muuttuu* (??) *talonpojaksi*.
210. Ranska saa kiittää edistyksestä pientaloutta (??)
211. || Ranskan maanviljelyksen edistyksestä huolimatta maalaisväestö on vähentynyt...
212. *maatalouskoneet* (? Vastaus — "katoaa liikaväestö")
213. *"Olemme nähneet, että pientalous kulkee edellä"* (!!)
- 213 ja 215. Talonpoikaistalouden ylistäminen.
214. Ei ollut keskittymistä: 3. sääty ostaa maata jo ennen vallankumousta... "Pakkoluovutetaan osa talonpoikaistosta"...
-
217. Väestöllä on rajoitetusti toimeentulovälineitä...
218. Bulgakov aliarvioi "kauan" Malthusia ("kuolematon teos")
220. Väestön lisäkasvu stimuloi uusiin talousmuotoihin siirtymistä.
221. ..."Epäilemättä" köyhyys johtuu osittain siitä, että on "absoluuttista liikaväestöä"...
221. Liikaväestöä oli aikaisemmin useammin (?)..
223. Liikaväestö ei ole sosiaalinen, vaan "yksinomaan" "taloudellinen" teoria.
223. lv = "erikoinen ongelma" (lv = liikaväestö)
224. "Uusmalthusianismi", syntyvyyden tietoinen säännöstely...
225. Dühring (Lange): alueen kapasiteetti.
229. Kapitalismi on välttämätön väestön tihentymistä varten... (Struve (Lange))
231. "Vanha kansantaloustiede". Verelendungstheorie, etc.*
233. Marxin "*sisällyksetön*" käsitys stionaarisesta liikaväestöstä...
237. "Talonpojat eivät kärsi niin raskaasti kriisistä."

* — Kurjistumisteoria j.n.e. *Toim.*

237. "Maaseudun liikaväestö"...
247. Talonpoikaistalous, joka pääoman kannalta
| on > heikko, on *luonnollisesti vähemmän kes-*
tävä (mikä ei koske kysymystä sen elinkyvystä).
249. "Alueen kapasiteetin noudattaminen" — hyvin-
voinnin tärkein negatiivinen ehto.
251. ...Yksi keino... väestön harventaminen (vrt.
h u o m a u t u s t a).
253. Kotiteollisuutta harjoittavat maanviljelijät Sak-
sassa.
255. (*Teollisuustyöläisten*) *vihannesviljelysten kehiti-*
tymistä tulee pitää tervehdittävänä (!!) Vrt.
II 105
259. Liikaväestön pohjalla kasvaa kulakisto, nälkää
tietävät vuokraukset y.m. (!!)
259. NB: Kuka on häviöön joutuvien talonpoikien
perillinen? *Samat talonpojat.*
260. "Konservatiivisten marxilaisten" "illuusio", että
suurtuotanto on edistyksen eteenpäinviejä.
261. "Hillitön himo"...
263. ..."Paheellisuus > kuin köyhän väestön lisään-
tyminen"...
265. Väestöprobleemi — kollektivismin suurin vai-
NB: keus...
266. Maanomistuksen individuaalisuus — korkein
laki.
271. Talonpoikaiston kohtalokas velkaantuneisuus —
mytologiaa...
272. Velkaantuneisuus. Numerotiedot. Ei ole suuri
talonpoikaistalouksissa.
280. Se on Kautskyn "fantasia", "viheliäinen olet-
tamus", että pientalous antaa muka palkka-
työläisiä suurtaloudelle.
(Ei ole suur- ja pientalouksien toisiinsa yhdis-
tymistä)
280. Piintynyt marxilainen ennakkoluulo, ettei
talonpoikaisto pysty teknilliseen edistykseen.
[Taulukot eivät todista mitään]
282. Talonpoikaistalouden edistys: "Bäuerliche Zu-
stände" * $\left(\begin{array}{l} \text{I } 72, 276 \\ \text{II } 222 \end{array} \right)$

* — "Talonpoikien asema". *Toim.*

- 282—283. Talonpoikaistaloudessa *luonnollisesti* työ > voimaperäistä kuin suurtaloudessa...
- 284—285. Talonpoikain osuuskunnat ("ja tietenkin suur-
talolliset").
287. *On lyhytnäköisyyttä ja utopiaa pitää talon-
poikain assosioitumista askeleena sosialismia
kohti*
("Hertz on liian kovasti sidottu puolueensa mie-
lipiteisiin")
Kollektiivien "suppeus"...
288. Yhteiskunnallistuminen — teollisuudessa (!)
individualismi — maanviljelyksessä
Demokraattinen kehitys — "tunnus".
288. *Talonpoika on samanlainen työtätekevä kuin
proletaarikin...*
289. "Talonpoikaiskammoa" vastaan....
"Maaseudulla *ei ole sija luokkataiste-
lulle*"... "tällä taistelulla ei ole kasvattavaa
vaikutusta"... (bis)...
290. Talonpojalla on kaupunkilaiseen verrattuna <
poliittisia intressejä...
-
311. Irlanti — liikaväestö.
323. 2 Irlantia koskevaa näkökantaa: malthusilainen
ja agraarisuhteita koskeva.
324. Bulgakov: tietty osa pahasta landlordismin kon-
tolla...
331. Middlemanisto ⁶² *niin kuin kulakistokaan* ei ole
talonpoikaistalouden välttämätön seuralainen.
339. Vuokrausoikeus — alistettu merkitys...
340. Manuilovia vastaan.
346. Maatta jääminen seuraisi ilman landlordejakin
liikaväestön vuoksi.
351. Vuoden 1846 nälänhätä oli hyväatekevä. Ei ole
syytä yhdistää karkotusta ja emigraatiota
(*taulukko todistaa päinvastaista*).
352. "Väestön väheneminen — Irlannin edistyksen
syy"...
358. Perunapalstojen (alle 1 ha) kasvu (m.m. maa-
laistyöläisten osalta) Irlannissa.

357. Irlannissa ei ole viljelysalojen supistumista (talonpoikaistalouden ansiota!)
359. *Farmit* kokonsa mukaan Irlannissa (ja 362) **(konsolidoituminen)**.
360. Irlannissa kehittyi *kapitalistinen maanviljelys*.
361. Kriisin aikana kapitalistinen maanviljelys Irlannissa taantuu (??)
 1) farmaritalouksien pääoma < (! 0.06%:a!)
 2) "irrallisia todisteita".
363. "Latifundiaarinen rappeutuminen" (!)
 { 30—200 eekkeriä — }
 { 200 ja > eekkeriä + }
365. *Marxilla* Irlannin suhteen "tendenssimäisyyttä", "kaaoksellinen röykyö numeroita"...
- 369—370. Edistyksen aikaansaajana on ollut kapitalistinen talous, mutta viime aikoina > talonpojat (!!)..
371. Osuustoiminnan kehitys Irlannissa.
375. "*Hyönteistö leviää suurena aaltona alimpien kerrosten keskuudessa*" (luottotoimintaa harjoittavat säästökassat)...
379. Marx — "tendenssimäistä todellisuuden vääristelyä"...
380. Nyt taas liikaväestöä.
384. Irlannin historia — väestön mukautuminen alueen kapasiteettiin, sen merkitys...
-
385. Vähenevän hedelmällisyyden laki — ihmiskunnan vitsaus...
386. Marx antoi Wakefieldistä epäoikeudenmukaisen ja puolueellisen lausunnon.
393. — Wakefieldin arvioinnin mukaan Marx — *taantumismies taloustieteessä*. ("Kapitalismin asettamista villi-ihmisen tilalle ei ole syytä tuomita.")
396. Pohjois-Amerikan väestö elinkeinojen mukaan...
- 398—399. Amerikan teollisuus 1850—1860—1870—1880—1890...
412. Amerikassa on ilmaantunut miljonäärejä ja *pau-pereita*.
414. Maanviljelysala vv. 1850—1890 (≫)

- 422—423. Työnjako Amerikan maanviljelyksessä (ryöstökäyttö).
425. Kriisi itävaltioissa.
429. Maito- ja puutarhatalous itävaltioissa.
- 433: "naiiviutta" Pohjois-Amerikan koneistetun maanviljelyksen suhteen.
- 435—436. *Farmijako*
438. Ei ole keskittymistä ("riemastuneita marxilaisia" vastaan).
445. V. 1896 minä "en kiistänytkään" Zusammenbruchs theorieta *... ("olisin poistanut").
449. Kotimarkkinain määräävän aseman voimistuminen.
454. Kaupunkilaissivilisaatio *törmäisi law of diminishing returns* lakiin.
455. *Viljakysymys on >kauheaa kuin sosiaalinen*
- (!) 456. Marx on aivan väärässä maanviljelyskysymyksessä.
456. || *Ei pidä paikkaansa, että kapitalismi johtaa NB || kollektivismiin.*
456. *Vankka talonpoikaistalous* syrjäyttää suurtalouden ("demokraattinen vyöry").
457. Marxin ennustus — "historian pilkkaama *lyhytnäköisyys*" "tieteellisen sosialismin *pöyhkeys*".
457. ...*"yhteiskunnallisen tiedostuksen yliarvioiminen"*...
458. "Puoskarointia ja petkutusta" — — — — igno-
ramus **

Kirjoitettu kesä- —
syyskuussa 1901

Julkaistu ensi kerran v. 1932
XIX Lenin-kokoelmassa

Julkaistaan käsikirjoituksen mukaan

* — Romahdusteoriaa. *Toim.*

** — emme tiedä. *Toim.*